

Bez daty (po 1945 wrzesień 18), [Olsztyn]. Protokół inspektora wydziału samorządowego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski Wacława Gembickiego, „z inspekcji powiatu olsztyńskiego, mającej na celu ustalenie stanu faktycznego i zbieranie materiałów do studiów tworzącego się samorządu w Okręgu Mazurskim – przeprowadzonej w czasie od 18 sierpnia do 18 września 1945 r.”^a

Oryginał – maszynopis, opatrzony pieczęcią „Wojewódzki Inspektor Samorządowy”, z odręcznym podpisem Wacława Gembickiego.

Archiwum Państwowe w Olsztynie, Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski 1945-1946, sygn. 390/203, s.1- 48.

Inspekcja została dokonana częściowo przez zastępcę naczelnika wydziału samorządowego [Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski] Cendrowskiego Stefana¹ w dniach 18,20,22,24 i 25 VIII 1945 r., i częściowo przez woj[ewódzkiego] insp[ektora] samorz[ądowego] Gembickiego Wacława² w dn. 10,11,12,14,15,16,17 i 18 IX 1945 r., przy udziale powiatowego inspektora samorządowego Medyńskiego Wiaczesława³. Z odnośnych inspekcji będą w niniejszym protokole zamieszczone, szczegółowe sprawozdania z dokonanych inspekcji poszczególnych gmin wiejskich i miejskich w powiecie.

[Powiatowy]referat samorządowy

Referat samorządowy przy [olsztyńskim] starostwie powiatowym został utworzony dnia 15 VI b[iejącego]r[oku] pod kierownictwem ob[ywatela] Jana Radwan-Wiatrowskiego, który, biorąc udział jednocześnie w akcji zniwnej, nie zorganizował prac w referacie i w terenie należycie.

Na skutek decyzji starosty powiatowego, z dnia 16 VIII b.r., kierownictwo referatu samorządowego objął ob. Medyński Wiaczesław, wykwalifikowany pracownik samorządowy, który

---

^a W lewym górnym rogu strony1 dopisek odręczny: „ob. Cendrowski. Proszę wprowadzić poprawki i polecić ko[edze] Gembickiemu przygotowanie zarz[ądzeń] polustrac[yjnych]- podpis nieczytelny- 2.10”.

¹ Stefan Cendrowski (ur. 19 VIII 1898 r. w Szydłowcu, powiat konecki – zm. 1986 r.) ogniomistrz rezerwy Wojska Polskiego, pseudonim „Jar”, wykształcenie wyższe, z zawodu nauczyciel, członek sztabu V rejonu Armii Krajowej w Powstaniu Warszawskim, starosta powiatu ostródzkiego (20 IV - 15 VI 1945), a następnie zastępca naczelnika wydziału samorządowego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski(15 VI - 28 XII 1945). Od 28 XII 1945 r. urlopowany, w związku z wyborem na wiceprzewodniczącego Mazurskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej (28 XII 1945 - 6 VI 1947), przewodniczący Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie (6 VI 1947 - 8 V 1948). Od 20 I 1946 r. był członkiem Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie. Od 1923 r. członek PPS i organizator jej struktur w Okręgu Mazurskim: II sekretarz Wojewódzkiego Komitetu Robotniczego PPS (27 IV - 5 X 1945), przewodniczący Wojewódzkiego Komitetu PPS (5 X 1945 - 10 VI 1946), poseł do KRN, poseł na Sejm Ustawodawczy.

² Wacław Gembicki (ur. 25 III 1911 r. w Mińsku Białoruskim), podporucznik rezerwy Wojska Polskiego, wykształcenie 8 klas gimnazjum, studiował na wydziale samorządowym Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, z zawodu pracownik samorządowy. Członek powiatowego komitetu PKWN w Sokółce (4 VIII-31 VIII 1944), inspektor i kierownik biura wydziału samorządowego w Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku (1 IX 1944 – 5 IV 1945), kierownik organizacyjny Delegatury Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Białymstoku (5 IV- 20 VI 1945),inspektor wojewódzki wydziału samorządowego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP w Olsztynie (1 VII 1945-1 VI 1946).Urlopowany (1 VI 1946 - 2 XI 1948), jako przewodniczący Zarządu Okręgu Związku Zawodowego Pracowników Samorządu Terytorialnego i Użyteczności Publicznej w Olsztynie. Członek Komitetu Miejskiego PPR w Białymstoku (od 26 II 1945 r.), ponownie przyjęty do partii, po rocznej przerwie, decyzją KW PPR w Olsztynie z 6 XII 1948 r.

³ Wiaczesław Medyński (ur. 24 VI 1917 r. w Perowsku – Turkiestan),urzędnik, wykształcenie 4 klasy średniej szkoły handlowej w Równem, 1 rok studiów w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, słuchacz Studium Administracyjno - Prawnego w Olsztynie (od 26 X 1946 r.). Asesor w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Lublinie (2 II - 30 VI 1945) i DOKP w Olsztynie (1 VII - 15 VIII 1945), kierownik referatu samorządowego starostwa powiatowego w Olsztynie (16 VIII 1945 – 10 VI 1947). Członek Powiatowego Komitetu PPS w Skarżysku Kamiennej (1 IV – 30 VI 1945), członek Powiatowego Komitetu PPS w Olsztynie (1 VII 1945-3 X 1948, od 6 VI 1947 – skarbnik).

sprężystości i energicznie pokierował pracami w referacie i, w stosunkowo krótkim okresie czasu, zdołał nadać właściwy kierunek organizacji samorządu w powiecie.

Z przejęcia przez ob. Medyńskiego akt i pism prowadzonych dotychczas w nieładzie, na zlecenie z[astęp]cy naczelnika wydziału samorządowego z dnia 18 VIII b.r., został sporządzony protokół, który znajduje się w aktach referatu. Akta zostały uporządkowane zgodnie z instrukcją kancelaryjną dla starostw (Dz. Mazurski nr 1)⁴.

Wobec dokonanych zmian, obecną obsadę referatu stanowią: pow[iatowy] insp[ektor] samorządowy ob. Medyński Władysław [i] zastępca ob. Ilnicki Władysław, pracownik zatrudniony w tym samym charakterze od początku działalności referatu, który – pod kierownictwem fachowym – należycie wywiązuje się z powierzonych mu czynności kancelaryjnych. Pow. insp. samorządowy wnika w całość spraw dotyczących kompetencji referatu i w jego pieczy są sprawy ogólne, gospodarcze, administracyjne i terenowe. Prace kancelaryjne wykonuje zastępca. Ponieważ z każdym dniem jest większy napływ spraw w związku z potrzebami gospodarczymi i administracyjnymi w terenie, personel referatu, w tym składzie, jest obciążony pracą. By wydołać jej, pow. insp. samorządowy i zastępca pracują poza godzinami urzędowania.

W referacie są założone i prowadzone akta, zgodnie z okólnikiem nr 94 wydziału samorządowego⁵, a mianowicie:

- spis spraw według systemu teczkowego – [o]prócz tego prowadzi się kontrolę wyjazdów służbowych pow. insp. samorządowego,
- rejestr indywidualnych odpraw wójtów i sekretarzy,
- książkę doręczeń pism,
- teczkę spraw poufnych,
- teczkę spraw nie załatwionych.

Założone akta są prowadzone starannie i bez zarzutu. Teczka spraw nie załatwionych zawiera, na 18 IX b.r., kilkanaście spraw wymagających rozpatrzenia albo załatwienia w terenie. Zaległych lub pozostawionych bez biegu spraw w referacie nie stwierdzono, a powyższe^b zestawienie obrazuje ruch w okresie 1 VIII – 18 IX [19]45 r.: wpłynęło pism 55 – załatwiono 40, do załatwienia – 15 (dochodzenia w terenie).

Wyjazdy służbowe pow. insp. samorządowego, w teren powiatu, odbywają się na podstawie każdorazowej delegacji służbowej starosty powiatowego.

Działalność pow. insp. samorządowego

W czasie od [dnia] 16.VIII do [dnia] 30 VIII b.r., pow. insp. samorządowy dokonał sześciu doraźnych lustracji gmin, z udziałem z-cy naczelnika wydziału samorządowego ob. Cendrowskiego Stefana, w tym 1 z udziałem starosty powiatowego, jak również odbył 21 indywidualnych odpraw [z] wójtami, mających na celu zapoznanie się z dotychczasową pracą i udzielenie wskazówek instruujących w dalszej pracy [oraz] 3 konferencje w wydziale samorządowym, omawiając sprawy organizacyjne referatu samorządowego i prace pow. insp. samorządowego w terenie.

Sporządzono sześć protokołów polustracyjnych odpisy których, wraz z zarządzeniami polustracyjnymi, przesłano do zainteresowanych gmin.

W czasie od dnia 1 IX do dnia 18 IX [b.r.], pow. insp. samorządowy dokonał 8 lustracji doraźnych gmin, z udziałem wojew. insp. samorządowego Gembickiego Wacława, [i] 9 indywidualnych odpraw wójtów, mających na celu jak wyżej. Protokoły polustracyjne w opracowaniu.

⁴ Pierwsza, tymczasowa instrukcja kancelaryjna obowiązująca starostów w Okręgu Mazurskim została wydana, przez Pełnomocnika Rządu RP, w dniu 8 V 1945 r. Por. APO, UP, sygn. 390/41, k.14-15. Chodzi tu o „przepisy kancelaryjne dla starostwa powiatowego”, zawarte w statucie organizacyjnym starostwa powiatowego, wydanym przez Pełnomocnika Rządu RP, i ogłoszonym 1 VII 1945 r., w Mazurskim Dzienniku Pełnomocnika Rządu RP, nr 1, poz.3. Według statutu, starostwo powiatowe było podzielone na 19 referatów.

⁵ Chodzi tu o okólnik nr 94 Pełnomocnika Rządu RP z 17 VIII 1945 r., w sprawie organizacji biura zarządu gminnego. Według okólnika, tymczasową obsadę biura stanowili wójt i sekretarz gminy. Biuro zostało podzielone na 4 referaty: aprowizacji i kontyngentów, finansowo-podatkowy, ogólny i poruczony. Por. E. Kierejczyk, op. cit., s.84.

^b Błąd w tekście. Powinno być: „poniższe”.

W dniach 4 i 5 IX b.r., z inicjatywy pow. insp. samorządowego, został zwołany zjazd wójtów i sekretarzy, mający na celu zobrazowanie stanu organizacyjnego gmin i działalności gospodarczej.

W związku z inspekcjami pow. insp. samorządowego w terenie powiatu, referat samorządowy, poza pracami organizacyjnymi, nakłada [!] nacisk na gminy [w celu] utworzenia majątków gminnych i [zagospodarowania] pozostałej własności poniemieckiej, zasilając poszczególne gminy obiektami przemysłowymi, jak: młyny, warsztaty rzemieślnicze, gorzelnie itp.

Referat samorządowy dopilnowuje rejestracji wszelkich majątków [byłego] samorządu niemieckiego, jak również daje projekty utworzenia ośrodków szkół rolniczych, poletek doświadczalnych dla młodzieży szkolnej, przedszkoli, sierocińców, domów starców i domów ludowych, w należywym zrozumieniu potrzeb terenowych.

Współpraca z referatami starostwa

Wszyscy referenci starostwa, wysyłając zarządzenia, pisma okólne itp. do zarządów gmin w terenie, omawiają sposoby [ich] wykonania z pow. insp. samorządowym, skutkiem tego posiada [on] znajomość sposobu wykonania poleceń przez gminy i jest w możności kontrolowania wszelkich prac, zarówno w dziale własnym, jak i w zakresie poręczonym gmin[om]. Może [także] udzielić wskazówek i wyjaśnień, co nie nasuwa konieczności częstych wyjazdów w teren poszczególnych referentów starostwa i ułatwia pracę gminom [oraz] wpływa na sprawniejsze urzędowanie, a pow. insp. samorządowy jest całkowicie zorientowany w całości prac, dokonywanych przez gminy w powiecie. Do wyjazdów służbowych na teren powiatu pow. insp. samorządowy posiada, przydzieloną mu przez starostę powiatowego, parokonną bryczkę.

Starosta powiatowy ob. inż[ynier] Musiał Michał dokłada wszelkich starań do organizowania życia samorządowego na terenie powiatu, biorąc w nim jednocześnie żywy udział.

Pow. insp. samorządowy ob. Medyński Wiaczesław uzyskał cały szereg uprawnień do załatwiania spraw gospodarczych i organizacyjnych tworzącego się samorządu w powiecie. Wydane przez pow. insp. samorządowego zarządzenia natychmiast są przedkładane ob. staroście w formie protokółów z dokonanych lustracji doraźnych, względnie w formie zdawanych relacji po każdej podróży.

W związku z obsadzeniem wszystkich zarządów gmin siłami kancelaryjnymi, przystąpiono do wykonania różnych poleceń z zakresu poruczonego, które to sprawy dotychczas nie były załatwiane z braku odpowiedniego i fachowego kierownictwa nad samorządem, i obsady siłami wykwalifikowanymi poszczególnych gmin w powiecie.

Administracyjny podział powiatu

Teren powiatu został podzielony na 12 gmin wiejskich, o 118 sołectwach, i 1 gminę miejską.

Gmina	[Liczba sołectw]	Najdalsza odległość od siedziby [urzędu] gminy [w km]
Bartung ⁶	7	6
Butryny	5	5
Dywity	15	11
Gietkowo ⁷	5	5
Gryżliny	7	11
Duży Klebark ⁸	10	8
Lamkowo	10	8
Purda Wielka	12	11
Ramsowo	10	11
Szombark Stary ⁹	19	11,5

⁶ Bartąg.

⁷ Gutkowo.

⁸ Klebark Wielki.

Sząbruk ¹⁰	9	8
Wartembork Stary ¹¹	9	9
Zarząd Miejski Wartembork ¹²	-	-

Jednak po dokonaniu lustracji poszczególnych gmin w powiecie, pow. insp. samorządowy wysunął projekt likwidacji 3 gmin, a mianowicie Gietkowo, Bartung i Wartembork Stary¹³, z następującym uzasadnieniem i sposobem [ich] likwidacji:

1) Gm. Gietkowo stanowi podmiejską gminę o stosunkowo b[ardzo] małym obszarze [-] 3 250 h[ekt]a[rów], z podziałem na 5 gromad¹⁴, [w tym:]

gruntów orných i ogrodów warzywnych	1 739 ha
łąk i pastwisk	598 ha
sadów owocowych	36 ha
lasów	246 ha
stawów, jezior i rzek	158 ha
dróg, rowów i nieużytków	482 ha

Na ogólną liczbę 181 gospodarstw, jest:

- 24 do 1 ha
- 27 do 5 ha
- 40 do 10 ha
- 53 do 20 ha
- 31 do 50 ha
- 6 do 100 ha

Chłonność [!] – 2 800 mieszkańców. W dniu dzisiejszym 1 722 osoby zamieszkują teren gminy. Żadnych obiektów przemysłowych ani rolnych, o charakterze komercyjnym, gmina nie posiada. Gleba pośledniej kategorii, przeważnie piaski.

Gmina nie stanowi i nie może stanowić samoistnej jednostki, gospodarczo wystarczalnej. Z uwagi na zamieszkanie gminy, w przeważającej części, przez ubogi element robotniczy, a również nie posiadanie przez gminę żadnych nadziei na dochody z przedsiębiorstw komercyjnych, których na terenie gminy nie ma, powstał projekt rozparcelowania gminy i przyłączenia [jej] terenu do gmin sąsiednich, a mianowicie:

- a) gromadę Likuzy przydzielić do gminy Dywity, z uwagi na bliską odległość od siedziby gminy i wspólne zainteresowania sąsiednich obszarów gminy Dywity, będącej gminą częściowo podmiejską;
- b) gromadę Gietkowo z maj[ątkami] Wilimowo i Zimna Woda¹⁵ [przenieść] do gminy Szombark, której siedzibę obecną [należy] przenieść do Jonkowa – odległość do Jonkowa 4,5 km;

⁹ Obecnie Wrzesina. W tekście podawane są, na przemian, trzy wersje nazwy: Szombark, Sząbark i Sząbarg. Dla ujednolicenia zapisu stosuje się nazwę pierwszą z wymienionych.

¹⁰ W tekście podawane są, na przemian, dwie wersje nazwy: Szombruk i Sząbruk. Dla ujednolicenia zapisu stosuje się nazwę obecnie używaną.

¹¹ Barczewko.

¹² Barczewo.

¹³ Projekt likwidacji trzech gmin wiejskich został oficjalnie zatwierdzony podczas, odbywającej się w dniach 4 i 5 IX 1945 r. w Olsztynie, konferencji wójtów i sekretarzy powiatu olsztyńskiego. Procedura podziału terenów likwidowanych gmin została przeprowadzona w dniach 24 -26 IX 1945r. APO, UW, sygn.391/2553, s.37-39. Sprawozdanie sytuacyjne starostwa olsztyńskiego za IX 1945 r.

¹⁴ Były to następujące gromady: Abstych (obecnie Łupstych), Dajtki, Gietkowo, Likuzy i Gronity. Por. APO, UP, sygn. 390/170, s.102-106. Wykaz gmin i gromad w pow. Olsztyn, z VII 1945.

¹⁵ Obecnie Żurawno.

- c) gromady Abstych, Dajtki i Gronity przenieść do gminy Sząbruk, [a] siedzibę jej do Gietrzwałdu (odległość 11 km). Z uwagi na wzmocnienie potencjału gospodarczego dotychczasowej gminy Sząbruk, wskazanym było przyłączenie tych gromad do tej gminy.

2) Jakkolwiek gmina Bartung, w obecnych swoich granicach, stanowi gminę samowystarczalną – obszar 5 145 ha, z podziałem na 7 gromad¹⁶, to jednak powinna ulec likwidacji dla wymienionych powyżej^c przyczyn. Gmina posiada:

gruntów ornych	3 172 ha
łąk [i] pastwisk	1 176 ha
sadów owocowych	61 ha
lasów	52 ha
stawów, jezior, rzek	152 ha
dróg, rowów, nieużytków	532 ha

Gospodarstw rolnych – 333, [w tym:]

- 82 do 1 ha
- 50 do 5 ha
- 60 do 10 ha
- 76 do 20 ha
- 48 do 50 ha
- 12 do 100 ha
- 5 ponad 100 ha

Ludność – 2 133 osoby.

Głównym powodem jej likwidacji jest [chęć] zasilenia rozparcelowanymi terenami, sąsiednich gmin, które nie przedstawiają zbyt pewnych i jasnych widoków samowystarczalności. Zasilone i wzmocnione gminy, żyznymi terenami gminy Bartung, będą stanowiły silne i pewne ośrodki gospodarcze, zapewniające samowystarczalność gospodarczą:

- a) gromady Majdy, Dorotowo, Ruś i Gałławki, z granicą rzeki [Łyny] na wschodzie przydzielić do gminy Gryżliny, której siedzibę [należy] przenieść do Stawigudy – odległość 3-5 km. Zasilona, 7-mio gromadowa gmina Gryżliny¹⁷, czterema gromadami gminy Bartung, będzie stanowiła samowystarczalny ośrodek gospodarczy;
- b) gromadę Tomaszkowo [przydzielić] do gminy Sząbruk;
- c) gromady Jondorf [i] Bartung, z maj[ątkami] Pozorty, Stary Dwór, Owczarnia [przydzielić] do gminy Klebark [Wielki];
- d) Gromadę Kielary, z lasami państwowymi, [przydzielić] do gminy Butryny.

1) Gmina Wartembork Stary stanowi dużą jednostkę o [powierzchni] 11 197 ha¹⁸ i może [sobie] zapewnić samowystarczalność gospodarczą. Jednakże z uwagi na wielką rozpiętość granic gminy – 18 km oraz rozczłonkowanie przez tereny miejskie, które są położone w środku gminy, a przede wszystkim w celu zasilenia sąsiednich gmin o wątpliwej samowystarczalności, stawia się wniosek [o jej] rozparcelowanie gminy:

- a) gromadę Tuławki z Buchwałdem¹⁹, Tańnicy²⁰ z maj[ątkiem] Szynowo, z granicą toru [kolejowego] Olsztyn-Korsztyn²¹, [przydzielić] do gminy Lamkowo;

¹⁶ Były to następujące gromady: Bartąg, Dorotowo, Gałławki, Jondorf (obecnie Jaroty – dzielnica miasta Olsztyna), Majdy, Ruś i Tomaszkowo.

^c Błąd w tekście. Powinno być: „poniżej”.

¹⁷ Były to gromady: Gryżliny, Miodówko, Orzechowo, Pluski, Stawiguda, Wymój i Ząbie.

¹⁸ Błąd w tekście. Ogólna powierzchnia gminy, według zestawienia szczegółowego, wynosiła 11 198 ha.

¹⁹ Bukowina, kolonia wsi Tuławki.

- b) gromady Gady [i] Wartembork Stary [przydzielić] do gminy Dywity;
- c) gromady Łęgajny, Kaplityny [i] Mokiny [przydzielić] do gminy Klebark [Wielki];
- d) gromadę Ruszajny i wieś Łapki, z uwagi na podmiejski teren graniczący z ulicami miasta, [przydzielić] do m[iasta] Wartemborga;
- e) gromadę Kieżliny z maj[ątkami] Krampoliny²² [i] Karolinowo, z jeziorami i państw[owymi] lasami, [przydzielić] do gminy Ramsowo.

[Po]przez likwidację wyżej wymienionych gmin, wzmocni się potencjał gospodarczy gmin, którym przydzielone zostaną tereny uzupełniające ich braki gospodarcze, tworząc samowystarczalne, silne [oraz] zamożne ośrodki, zaopatrzone równomiernie w obiekty przemysłowe, lasy, jeziora i rolne gospodarstwa. Równomierny podział wartości ekonomicznych wpłynie w znacznym stopniu dodatnio na potrzeby gmin i przyczyni się do zapewnienia stałych, silnych źródeł dochodowych, jak również zmniejszy koszt administrowania gmin przez zmniejszenie [ich] liczby z 12 do 9. Projekt został szczegółowo przeanalizowany z wójtami zainteresowanych gmin, co do przydziału obiektów rolnych i przemysłowych.

Stan ludności powiatu [olsztyńskiego] na dzień 18 IX 1945 r.

Repatrianci spoza linii Curzona ²³	395 osób
Przesiedleńcy z centralnych województw	768
Tutejsi Polacy (Mazurzy i Warmiacy)	18 808
Niemcy	6 719

Teren powiatu zamieszkuje ogółem 26 690 [osób].

Organizacja gmin

Pow. insp. samorządowy kładzie [!] wiele starań w kierunku dokonania obsady fachowej gmin w powiecie i, w stosunkowo niedługim czasie, obsady personelem pracowniczym dokonano, czego wyrazem jest poniższe zestawienie:

Funkcja	Obsadzono na dzień 18.IX.1945 r.			Według etatów – Ok [ólnik nr] 94	Do obsadzenia
	Obeznani z pracą samorządową	Z różnych Zawodów	Razem		
burmistrz	-	1	1	1	-
wiceburmistrz	1	-	1	1	-
wójt	8	4	12	12	-
sekretarz	5	2	7	13	6
kancelista	3	28	31	52	21
sołtys	-	112	112	118	6
[razem]	17	147	164	197	33

²⁰ Teguty.

²¹ Chodzi tu prawdopodobnie o Korsze.

²² Krupoliny.

²³ George Nathaniel Curzon (1859-1925), brytyjski minister spraw zagranicznych w latach 1919-1924. Autor projektu linii demarkacyjnej, który przedstawił 11 VII 1920 r. w nocie do rządu Rosji Sowieckiej, jako podstawę zawarcia rozejmu w wojnie polsko-sowieckiej. Podczas II wojny światowej, tzw. linia Curzona, została uznana, przez mocarstwa Wielkiej Trójki oraz Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, za podstawę wytyczenia powojennych, wschodnich granic Polski.

Większość gmin w powiecie jest obsadzona pracownikami z województw centralnych, którzy zorganizowali gminy w myśl instrukcji kancelaryjnej i statutów tych województw. Indywidualne organizowanie pracy biurowej zarządów gmin na terenie powiatu zostało wstrzymane przez pow. insp. samorządowego, ograniczając się jedynie do najbardziej niezbędnych i potrzebnych referatów i teczek – do chwili otrzymania z wydziału samorządowego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP, instrukcji kancelaryjnej, regulaminu czynności biura i statutu organizacyjnego – a to w celu ujednostajnienia i znormalizowania prac kancelaryjnych na terenie całego powiatu. Instrukcje, wyżej wymienione, zostały opracowane przez wydział samorządowy i zostaną ogłoszone w Dzienniku Mazurskim²⁴.

Słabo są zorganizowane gminy tam, gdzie wójtami są osoby mało energiczne i niezaradne, albo brak obsady stanowiska sekretarza gminy siłą fachową lub obeznaną z pracą w biurze. Do gmin takich zaliczają się Bartung, Butryny, Gietkowo, Wartembork Stary.

Wszystkie gminy na terenie powiatu posiadają zorganizowane biura, za wyjątkiem gmin Bartung i Ramsowo, kancelarie których mieszczą się: pierwszej w prywatnym mieszkaniu wójta, drugiej w lokalu nieodpowiednim i nieprzystosowanym do urzędowania.

Zorganizowane gminy są typu zbiorowego, w skład których wchodzi sołectwa, z sołtysem [wywodzącym się] z miejscowej ludności. W gminach odbywają się normalnie [co]tygodniowe konferencje sołtysów, zarządzane przez starostę powiatowego (w okresie żniw i siewu w odstępach dwutygodniowych).

Sprawy pracownicze

Począwszy od m[iesią]ca maja b.r., do chwili obecnej, pracownikom na terenie powiatu nie zostały wypłacone należne pobory służbowe. Wójtowie poszczególnych gmin i pracownicy otrzymywali jedynie zaliczki na pobory. Obecnie pow. insp. samorządowy przystąpił do sporządzania list płac za wszystkie zaległe miesiące. Pracownicy gmin w powiecie, z chwilą przyjęcia ich do pracy, otrzymali zaświadczenia ze starostwa [upoważniające ich] do objęcia wyznaczonych stanowisk, lecz dotychczas dekretów nie otrzymali. Dekrety nominacyjne zostaną doręczone po dokonaniu zaszeregowania pracowników do odpowiednich grup uposażenia. Pow. insp. samorządowy opracowuje kartotekę dla pracowników gmin, uwidaczniającą wszelkie dane o przebiegu [ich] służby, z uwzględnieniem pobranych poborów i zaliczek.

Stan finansowy gmin

Zarządy gmin wiejskich w powiecie żadnej gospodarki planowej nie prowadzą, ograniczając się jedynie do koniecznych i niezbędnych wydatków gospodarczych (zakup inwentarza ruchomego, przyborów kancelaryjnych, opłacenie pracowników itp.), z otrzymywanych kwot pieniężnych ze starostwa powiatowego, w formie zaliczek. Na zapotrzebowanie wójtów gmin, względnie uzasadnione potrzeby, starostwo, za cały czas – od utworzenia gmin do 18 IX b.r. – udzieliło zaliczek w następujących wysokościach:

Gmina	
Bartung	9 400
Butryny	2 200
Dywity	24 000
Gietkowo	7 600
Gryżliny	11 000

---

²⁴ Były to następujące akty prawne, ogłoszone z datą 1 XI 1945 r., w numerze 3 Mazurskiego Dziennika Pełnomocnika Rządu RP: tymczasowa instrukcja kancelaryjna dla urzędów gmin wiejskich i miast niewydziałonych (poz.42), tymczasowy statut organizacyjny biura zarządu miejskiego-gminnego (poz.43), tymczasowy regulamin biura zarządu miejskiego-gminnego (poz.44) oraz tymczasowa instrukcja o zakresie i sposobie działania wójtów w Okręgu Mazurskim (poz.45). Szerzej na ten temat: E. Kierejczyk, op. cit. s.84-86.

Klebark Wielki	4 800
Lamkowo	19 000
Ramsowo	8 000
Purda Wielka	8 500
Sząbruk	6 500
Szombark Stary	9 800
Wartembork Stary	8 200
Wartembork miasto	45 300
Ogółem:	164 300 zł.

Z pobranych zaliczek wójtowie wyliczają się w starostwie.

Zarządy gminne nie przystąpiły do wymiaru^d przysługujących im danin w b.r., i na dzień 18 IX 1945 r. nie osiągnęły żadnych wpływów z tytułu podatków, opłat, majątku własnego i przedsiębiorstw komercyjnych. Niemożliwość wprowadzenia opłat kancelaryjnych i rejestracyjnych tłumaczy się brakiem^e środków obiegowych (pieniądza polskiego),[...]^f wobec nie przeprowadzenia wymiany obiegowego pieniądza, co w znacznej mierze utrudniać i uniemożliwiać będzie pobór świadczeń w przeszłości.

Przepisy prawne i wyjaśnienia dotyczące przysługujących gminom danin w 1945 r., są opracowane i w najkrótszym czasie zostaną, przez wydział samorządowy Urzędu Pełnomocnika Rządu RP, podane do wiadomości i zastosowania.

Opracowanie budżetów kwartalnych i rocznych, przez gminy, jest na razie niemożliwe, a to z uwagi na:

- 1) nie ustalenie stanu posiadania,
- 2) brak podstawy prawnej do obliczenia podatków dotyczących własności gruntów na skutek nie obsadzenia wolnych gospodarstw rolnych,
- 3) kompletny brak środka obiegowego w powiecie, co uniemożliwia rozwój handlu i przemysłu.

Istnieje jedynie możliwość sporządzenia prowizorycznych, miesięcznych budżetów, obejmujących w formie całkowitej najbardziej niezbędne wydatki, a po stronie dochodów – pobierania częściowych wpływów z otrzymanych już obiektów rolnych i przemysłowych (w naturaliach) i drobnych opłat [od] ludności pracującej w różnych gałęziach administracji, a w $\frac{3}{4}$ opierając budżet na dotacjach Skarbu Państwa.

Na terenie powiatu dotychczas zarejestrowano [następujące obiekty]:

[Lp.]	[Obiekty]	Nadające się do użytku	Potrzebujące remontu	Razem	Uwagi
1	kościóły i kaplice	12	4	16	8 czynnych
2	szkoły średnie	-	1	1	-
3	szkoły powszechne	31	85	116	-
4	przedszkola	3	-	3	1 czynne Gietkowo
5	domy starców	11	1	12	-
6	ambulatoria	-	-	-	-
7	szpitale	-	1	1	
8	młyny	5	5	10	młyny:
9	wodociągi	-	2	2	gm. Sząbruk
10	łaźnie	-	1	1	gm. Dywity
11	rzeźnie	-	2	2	gm. Bartung
12	elektrownie	-	2	2	gm. Klebark

^d Tak w tekście.

^e Słowo dopisane odręcznie nad tekstem.

^f W tekście przekreślono „przez całą ludność powiatu”.

					[Wielki]
13	wiatraki	1	3	4	-
14	stolarnie	-	1	1	-
15	cegielnie	-	1	1	-
16	tartaki	-	4	4	-
17	piekarnie	6	2	8	-
18	warsztaty blacharskie	1	-	1	-
19	warsztaty szewskie	3	-	3	-
20	warsztaty rzeźnicze	3	-	3	-
21	kuźnie	5	3	8	-
22	zakłady krawieckie	2	-	2	-
23	zakłady fotograficzne	1	-	1	-
24	zakłady fryzjerskie	2	-	2	-
25	sklepy galanteryjne	1	-	1	-
26	sklepy spożywcze	-	-	-	-
27	kawiarnie	-	-	-	-
28	piwiarnie	18	36	54	-
29	restauracje	-	-	-	-
30	gorzelnie	1	2	3	Ramsowo

Stan pogłowia [zwierzęcego] na terenie powiatu [w sztukach]:

koni 458
 źrebiąt 111
 krów 652
 cieląt 20
 świń 61
 owiec 228
 kóz 194

Akcja żniwna w powiecie

Akcja żniwna na terenie powiatu została zakończona całkowicie. Pozostały jedynie tereny nie zebrane, przeznaczone do zbioru przez oddz[iały] wojsk sowieckich, które zostały przekazane wójtom gmin do użytku dla mieszkańców. Wydajność tych poletek nie przekracza 50 k[ilo]g[ramów] z 1 ha.

Teren powiatu był podzielony na kilka części, podlegających zbiórce:

- 1) tylko oddziałów sowieckich;
- 2) władz organizacyjnych polskich;
- 3) W[ojska] P[olskiego];
- 4) przez gminy;
- 5) indywidualnie przez ludność gromad z drobnych, poszczególnych [i] mało wydajnych poletek.

Do akcji stanął cały powiat, ludność wiosek i przydzieleni kosiarze oraz został użyty cały sprzęt. Trudności transportowe pokonano siłą ludzką. Do stodół zwieziono w 70%.

Wyniki zbiorów, [z]:

635 ha – zbiorów dokonały władze i organizacje polskie;
8 011 ha – W.P. i gminy;
2000 ha – ludność cywilna

[W tym gminy, z:]

29 ha – pszenicy
19 ha – jęczmienia
505 ha – owsa
353 ha – koniczyny
7 ha – saradeli
1 ha – grochu

Dotychczas ściągnięto i naprawiono oraz oddano do użytku przez gminy:

4 traktory
62 żniwiarki
50 kosiarek
21 młockarni

Dane dotyczące inspekcji gmin

W wyniku lustracji zarządu miejskiego [w] Wartembork[u], zarządów gminnych [w] Szombarku, Klebarku [Wielkim i] Gietkowie, dokonanych w dniach 20,22,24 i 25 VIII 1945 r. przez z-cę naczelnika wydziału samorządowego Cendrowskiego Stefana, ustalono co następuje:

Zarząd miejski Wartembork (20 VIII 1945 r.)²⁵

Miasteczko Wartembork położone w odległości 12 km od Olsztyna, w kierunku północno-wschodnim na trakcie asfaltowym, możliwie utrzymanym, prowadzącym do m. Korsztyn. W czasie działań wojennych uległo [w] 50% zniszczeniu. Obok miasteczka przechodzi trakt kolejowy ze st[acji] Wartembork. W środku miasteczka ocalał budynek ratusza, w którym mieści się siedziba zarządu miejskiego i posterunku M[ilicji] O[bywatelskiej].

Charakter miasteczka, o tendencjach przemysłowych – posiada elewatory zbożowe i zakłady przetwórczości zbożowej, nieczynne na skutek wywiezienia maszyn. W młynach znajduje się elektrownia o wielkiej wydajności, częściowo uruchomiona dzięki wykorzystaniu siły węgla białego²⁶.

Wodociąg miejski, kuźnie i rzeźnie ogołocone z maszyn i narzędzi. Zachował się budynek sanatorium [przeciw]gruźliczego, ambulatorium, sierociniec i dom starców.

Miasteczko, w[edłu]g danych [...] ⁸⁻⁸, które zdobyto w porzuconej bibliotece, liczyło 5 100 mieszkańców w 1929 r., i zajmowało przestrzeń 3 840 ha, w tym majątek miejski stanowiło 3 600 ha dobrze zagospodarowanego i należycie utrzymanego, do dnia dzisiejszego, lasu. Resztę, t[o] j[est] 240 ha, [stanowią] place, ulice, [teren] pod zabudowaniami i nieużytki.

Zachował się wielki budynek, w którym mieścił się średni zakład naukowy (gimnazjum), budynek szkoły powszechnej, dom rozrywkowy, hotel, 2 kościoły rzymsko-katolickie i jeden wyznania ewangelicko-augsburskiego.

---

²⁵ Data przeprowadzenia inspekcji.

²⁶ Chodzi tu o elektrownię wodną.

⁸⁻⁸ W tekście przekreślono „kronikarskich”.

Wiele napisów dawnych [z] nazwiskami [o] wybitnie polskim brzmieniu, świadczy o żywotności Polaków na tych terenach.

Od czasu ukonstytuowania się Zarządu Miejskiego w Wartemborku, t.j. od [dnia] 19 V 1945 r., żadna lustracja nie była przeprowadzona.

Skład personalny Zarządu Miejskiego²⁷

[L.p.]	[Stanowisko]	Nazwisko i imię	[Data zatrudnienia]	[Uwagi]
1	burmistrz	Wiśniewski Marcei	19 V 1945	W dn[iu] lustracji na urlopie
2	wiceburmistrz	Naruszewicz Władysław ²⁸	16 VI 1945	
3	sekretarz	Bronikowski Jakub	11 VI 1945	
4	rachmistrz	Kozłowski Władysław	17 VII 1945	
5	kancelistka	Olkowska Ryszarda	6 VI 1945	
6	kancelistka	Orłowska Monika	19 V 1945	
7	kancelistka	Matuszek Henryka	1 VIII 1945	
8	maszynistka	Nowicka Jadwiga	1 VIII 1945	
9	praktykantka	Szadkowska Janina	1 VIII 1945	
10	ekspedientka	Adamska Helena	21 V 1945	
11	felczer	Sutkowski Bolesław	15 VI 1945	
12	zarz[ądca] gosp[odarstwa] rol[nego]	Kojtka Klemens	19 V 1945	
13	magazynier	Adamowski Bolesław	4 V 1945	
14	piekarz	Trycikowski Józef	1 VII 1945	
15	pom[ocnik] piekarza	Michalak Franciszek	19 VII 1945	
16	włodarz	Petrykowski Walenty	29 V 1945	
17	gosp[odyni] kuchni	Cymerman Joanna	12 V 1945	

Zarząd miejski nie posiada, do dnia dzisiejszego, statutu organizacyjnego ani instrukcji kancelaryjnej, podziału czynności i prac. Całość pracy została ujęta tymczasowo przez burmistrza i podzielona do załatwienia, na akta[:]

- 1) okólniki i zarządzenia władz przełożonych
- 2) ogłoszenia i zarządzenia magistratu
- 3) sprawy dotyczące urzędu stanu cywilnego
- 4) sprawy dotyczące osiedlania mieszkańców
- 5) sprawy mieszkaniowe i kwaterunkowe
- 6) sprawy kasowo-rachunkowe
- 7) sprawy dotyczące Milicji Obywatelskiej
- 8) sprawy miejskiego Komitetu Narodowościowego
- 9) sprawy dotyczące sprawozdań i statystyki
- 10) sprawy dotyczące nieruchomości miejskich

²⁷ Zestawienie zawiera wykaz wszystkich pracowników zarządu miejskiego w Barczewie.

²⁸ Władysław Naruszewicz (ur. 1 III 1895 r.), wykształcenie 8 klas gimnazjum, słuchacz Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, z zawodu pracownik samorządowy, w latach 1930-1940 referent zarządu miejskiego w Brześciu nad Bugiem, członek PPR (od 1946 r.).

- 11) sprawy dotyczące inwentarza miejskiego
- 12) sprawy aprowizacyjne – magazyn żywnościowy
- 13) sprawy wojskowe
- 14) sprawy gospodarcze
- 15) sprawy personalne pracowników magistratu
- 16) sprawy różne

Pracownicy poszczególni wykonują wszelkie sprawy na każdorazowe polecenie przełożonego gminy. Nie wszyscy pracownicy posiadają pisma nominacyjne ob. starosty i nie wszyscy złożyli akta personalne, wraz z podaniem, do załatwienia. Do dnia dzisiejszego nie złożono wniosku o zaseregowanie pracowników do poszczególnych grup [i] kategorii, jak również nie ustalono stosunku służbowego. Majątek zarządu miejskiego nie został spisany.

Zestawienie powstałych przedsiębiorstw na dzień 20 VIII 1945 r.

piekarni	5
warsztatów blacharskich	1
warsztatów szewskich	3
warsztatów rzeźniczych	3
zakładów krawieckich	2
zakładów fotograficznych	1
zakładów fryzjerskich	2
sklepów spożywczych	6
sklepów galanteryjnych	1
Razem	24

Zestawienie gospodarstw na terenie przynależnym do m. Wartembork na dzień 20 VIII 1945 r.

[L.p.]	[Gospodarstwa w ha]	[Razem]	Zajęte przez pol[skich] repatriantów i przesiedl[eńców]	[Zajęte] przez ludność mazursko-warmińską	[Zajęte] przez urzędy i organizacje	Pozostaje gospodarstw rolnych do obsadzenia
1	5	12	2	2	2	6
2	10	15	2	9	-	4
3	20	13	3	9	-	1
4	50	6	1	3	-	3
5	100	5	-	1	-	4
6	Ponad 100	5	-	-	2 wł[adze] radzieckie	3
7	[Razem]	56	8	24	4	20

Poza aktami prowadzi się:

- 1) dziennik korespondencyjny zarządu miejskiego
- 2) księgę doręczeń – od dn. 26 VII 1945 r.
- 3) księgę ewidencji ludności

- 4) rejestr zaświadczeń tymczasowych wydanych mieszkańcom m. Wartembork
- 5) księgę kasową.

Saldo księgi kasowej w dniu lustracji – 3 504 zł. Jest zgodne z gotówką w kasie.

Na terenie miasta została powołana Komisja Mieszkaniowa, w składzie 3-ch osób, do załatwienia podań o przydział mieszkań i sprawowania opieki nad opuszczonymi mieszkaniami. W skład komisji wchodzi:

- 1) Bronikowski Jakub
- 2) Kojtka Klemens
- 3) Adamowski Bolesław

Spisu wolnych lokali, do dnia lustracji, zarząd miejski nie sporządził. Przystąpiono do spisu ludności systemem książkowym, alfabetycznym. W dniu kontroli zapisanych było 1 363 mieszkańców miasta. Zarząd miejski przystąpił do wydawania tymczasowych zaświadczeń polskości wg zarządzeń starostwa²⁹. Zaświadczenia polskości wydaje się po zaciągnięciu opinii Miejskiego Komitetu Narodowościowego³⁰, w składzie 3-ch osób:

- 1) Adamowski Bolesław
- 2) Kojtka Klemens
- 3) Gut Franciszek

Wydano 91 tymczasowych zaświadczeń.

Gm. Szombark Stary (22 VIII 1948 r.)

Obszar gminy wynosi około 12 000 ha, z podziałem na [:] grunty uprawne – około 9 000 ha, lasy, jeziora i nieużytki – około 3000 ha, w tym 6 jezior dużych.

Charakter gminy rolniczy o gospodarstwie dużych. Obecny teren gminy zamieszkały był przez 8 000 osób. Obecnie gmina podzielona jest na 19 gromad³¹, z zamieszkałą ludnością [w liczbie] około 2 800 osób.

Na terenie gminy znajduje się:

18 szkół powszechnych – na razie obsadzono 3 szkoły, trzema siłami nauczycielskimi
1 dom ludowy
3 kościoły
1 młyn wodny
1 młyn elektryczny
1 wiatrak
1 cegielnia – nieczynna, na skutek wywiezienia części.

---

²⁹ Chodzi tu o realizację zarządzenia Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski z 9 VII 1945 r. „w sprawie tymczasowego uregulowania spraw obywateli b. Rzeszy niemieckiej narodowości polskiej”. Pełny tekst, w: *Warmiacy i Mazurzy...*, s.46 (dokument nr 35).

³⁰ Okręgowy Polski Komitet Narodowościowy, został powołany 16 VI 1945 r. na podstawie zarządzenia Pełnomocnika Rządu RP. Przewodniczący Okręgowego Komitetu powoływał i mianował członków komitetów miejskich i powiatowych. Jednym z zadań tych struktur było opiniowanie ankiet personalnych osób składających deklaracje „wierności Narodowi Polskiemu i Demokratycznemu Państwu Polskiemu” oraz orzekanie w sprawach wydawania stałych zaświadczeń „o przynależności do Narodu Polskiego” dla ludności miejscowej. Pełny tekst zarządzenia, w: *Warmiacy i Mazurzy...*, s.40-42 (dokument nr 29).

³¹ Były to następujące gromady: *Alt Kockendorf (Stare Kawkowo), Bałag, Giedajty, Giemry (Gamarki Wielkie), Gotki (Godki), Jonkowo, Montki (Mątki), Neu Kockendorf (Nowe Kawkowo), Polejki, Porbady, Pupki, Stękiny, Szalstry, Szelągowo, Szombark, Sztembark (Łomy), Warkały, Wengajty (Węgajty), Wojnowo (Wołowno).*

Akcja zniwna

Z całego terenu gminy, przy udziale W.P., zostało zebrane, z:

2 604 ha żyta w 100%
29 ha pszenicy w 30%
19 ha jęczmienia w 30%
92 ha owsa w 30%.

Obszar zasadzony ziemniakami wynosi 505 ha. Zbiory ziemniaków z 1 ha przewiduje się przeciętnie [na] 60 m[etrów].

Apropozycja

Odczuwa się brak na terenie gminy przede wszystkim pieniędzy t.j. środka obiegowego [oraz] najbardziej koniecznych i niezbędnych artykułów pierwszej potrzeby, jak soli i zapalek. Wskazanym byłoby wynaleźć [!] możliwość pomocy.

Stan zdrowotny

Tyfus, który miał miejsce na terenie gminy, został zlokalizowany przede wszystkim dzięki energii wójta i pomocy lekarzy stacjonujących oddziałów W.P., z udziałem miejscowych higienistów.

Stan bezpieczeństwa w terenie jest utrzymany przez patrole Wojska Polskiego i posterunek M.O.

Spis inwentarza ruchomego gminy[:]

1 bryczka 4-osobowa
1 bryczka 2-osobowa
1 krowa
9 koni

Kancelaria zarządu gminnego mieści się w niezbyt nadającym się na ten cel budynku, lecz z uwagi na plany przeniesienia siedziby zarządu gminy do Jonkowa – tymczasowo może tak pozostać. Prace kancelaryjne zostały podzielone przez wójta równomiernie na wszystkich pracowników zarządu gminnego.

Zatrudnione [są] trzy osoby:

- 1) sekretarz – ob. Leszczyński Kazimierz
- 2) kanc[elista] – Wązek Krystyna
- 3) kanc. – Domańska Danuta

Prowadzą [one] 12 teczek odpowiadających 12 referatom starostwa, wg początkowej instrukcji organizacyjnej. Kancelaria zarządu gminy Szombark w zupełności dostosowana jest do obecnych potrzeb – zadowolająco wywiązuje się z poruczonych zadań.

Gmina Szombark Stary stanowi wzorowo urządzoną, rokującą na przyszłość [jednostkę, która posiada] zapewnioną samowystarczalność, jak również wzorowo prowadzoną gospodarkę. Istnieje

możliwość powołania R[ady] N[arodowej]³², z uwagi na już czynny udział ludności warmijskiej, która gremialnie ubiega się o nadanie polskości.

Wójtem gminy jest ob. Józef Tajchman³³, długoletni samorządowiec z terenu woj[ewództw] centralnych – podchodzący do kwestii ekonomiczno-gospodarczych z całkowitym zrozumieniem i posiadający zmysł organizacyjny. Personel gminy w niedalekiej przyszłości, pod wpływem i wskazówkami wójta, będzie stanowił wartościowy element pracowniczy.

Gmina zagospodarowana wzorowo, posiadająca obiekty przemysłowe i rolne, zapewni samowystarczalność tego terenu. 3 małe młyny czynne, 2 wiatraki i cegielnia oraz dobrze zagospodarowane majątki o dobrej glebie, stanowią główny potencjał gospodarczy gminy. Gmina całkowicie wykonała poruczone zadania dotyczące akcji żniwnej, przeprowadzając zbiory z wielką nadwyżką, zapewniające całkowite wyżywienie ludności, jak również będzie mogła dostarczyć nadwyżkę, po odliczeniu na zasiew i wyżywienie, w postaci kontyngentów.

Gmina Szombark St. posiada największą ilość pogłównia krów, trzody chlewnej, owiec i drobiu [w powiecie].

Gm. Klebark Wielki (24 VIII 1945 r.)

Obecna gmina Klebark Wielki została utworzona w dniu 20 V 1945 r., z 4 – ch gmin niemieckich obejmujących 23 wioski, o zaludnieniu około 5 000 mieszkańców przed wojną. Obszar gminy obejmuje 9 574 ha, z następującym podziałem używalności ziemi uprawnej, w 60% pszenno–buraczanej^h, 6 896 ha lasów, 685 ha – jeziora, 390 ha – łąki i pastwiska, 1 395 ha – place pod zabudowania i 208 ha – inne.

Charakter gminy wybitnie rolniczy. Wzorowo rozplanowane gospodarstwa rolne, o mocnej budowli, znajdują się w dobrym stanie.

Obecny stan ludności, wg stanu na dzień 25 VIII 1945 r., wynosi:

Repatrianci zza Bugu	84 osoby
Osadnicy z woj[ewództw] centr[alnych]	154
Warmiacy	1 693
Ludność niemiecka	754
Ogółem	2 685

W skład gminy wchodzi 10 gromad³⁴.

Budynki użyteczności publicznej[:]

kościół	2 – [1]czynny w Klewku ³⁵ , z obsadą proboszcza ³⁶
szkoły	10 – 8 zdatnych do użytku
dom ubogich	1 – budynek zdatny do użytku
dom starców	1 – budynek zdatny do użytku

Zarząd Gminy posiada odpowiedni budynek, w którym mieści się kancelaria i mieszkanie wójta. Kancelaria została utworzona przez wójta gminy prowizorycznie i dostosowana do wykonania zakresu poruczonego. Czynności kancelaryjne wykonuje wójt gminy, prowadząc tylko dziennik

³² Mazurska Wojewódzka Rada Narodowa została powołana dopiero 7 grudnia 1945 r., a Powiatowa Rada Narodowa w Olsztynie 25 lutego 1946 r. Proces powoływania powiatowych i gminnych rad narodowych zakończył się, na terenie ówczesnego już województwa olsztyńskiego, u schyłku 1946 r.

³³ Józef Tajchman (ur. 6 VII 1898 r. w Czeladzi), członek PPR (od II 1946 r.), przewodniczący prezydium PRN w Olsztynie (25 II 1946 - 29 IV 1947).

^h Tak w tekście. Brak wyszczególnienia arealu gruntów uprawnych.

³⁴ Były to następujące gromady: Duży Klebark (Klebark Wielki), Elizowo (Ostrzeszewo), Kaborno, Klewki, Patryki, Skajboty, Szqwald (Szczesne), Trękus, Wygoda, Wójtowo.

³⁵ Klewki.

³⁶ Funkcję zastępcy proboszcza, od 1945 do 27 VI 1946 r., pełnił ks. Franciszek Sobieszcyk.

podawczy, z datą od 20 V 1945 r.[oraz] 2 teczki[:] spraw załatwionych i protokółów zebrań sołtysów. Wójt przystąpił do spisu ludności i wydawania tymczasowych zaświadczeń polskości mieszkańcom tutejszym pochodzenia polskiego.

Przeprowadził już spis pogłowia, który przedstawia się następująco: koni – 47, krów – 91, świń – 1, kóz – 16, owiec – 6, kur – 190.

Apropozycja

Z uwagi na postój oddziałów Armii Czerwonej na terenie gminy, cała niemal ludność jest zatrudniona w gospodarstwach administrowanych przez wojsko radzieckie.[...] ⁱ⁻¹ zbiory z całego terenu gminy przypadły również wojskom radzieckim. Gmina jest bez żywności i [została] skazana na zaopatrzenie przez sąsiednie gminy, względnie [w]prowadzenie syst[emu] kartkowego obowiązującego na terenie miast. Do dnia dzisiejszego gmina nie posiada posterunku M.O., dlatego też są ciągle napady, gwałty i kradzieże. Wiejska służba porządkowa, z braku odpowiedniej ilości mężczyzn, jeszcze nie została zorganizowana ³⁷.

Zarząd gminy zatrudnia:

wójt – Zielonka Stanisław

kancel. –Wojewnik Jan

kancel. –Miszurewicz Tadeusz

Istnieje zamiar utworzenia z gminy Klebark Wielki wzorowej gminy na terenie powiatu, z uwagi na najbardziej żyzną ziemię, I-szej kategorii, i racjonalnie prowadzone gospodarstwa. Jest również możliwość powołania na terenie gminy R.N., z uwagi na 30% ogólnego [stanu] osadnictwa [w] powiecie. Lokum gmina posiada odpowiednie pomimo, że nie jest w centrum wsi. Obecnie gmina jest biedna, na skutek przemarszu wojsk, i zachodzi potrzeba dokarmiania ludności.

Zbiory tegoroczne, z całego obszaru gminy, zostały zebrane przez oddziały Armii Czerwonej i zmagazynowane do dyspozycji dowództwa. Ludność niemal całkowicie została pozbawiona zbiorów. Obsada gminy składa się z wójta – samorządowca z długoletnią praktyką w charakterze sekretarza gminy powiatu woj[ewództwa] poznańskiego i dwóch kancelistów, przedstawiających materiał surowy, oddany na przeszkolenie. Niemożliwość[!] zorganizowania prac w terenie, tłumaczy się wielką ilością majątków administrowanych przez wojska radzieckie na terenie gminy. Czynności ograniczyły się jedynie do prac kancelaryjnych i sprawozdawczych, z organizacją pracy biurowej wg potrzeb gminy [oraz] tworzeniu niezbędnych teczek.

Majątek gminy stanowi[a] młyn, 2 jeziora i majątki poniemieckie o żyznej i bardzo urodzajnej glebie, które zapewnią zaopatrzenie sierocińców, przedszkoli i domów starców, a wpływy od ludności, w postaci podatku gruntowego, będą stanowiły poważną pozycję dochodów. Z chwilą powiększenia [o] przyłączone gromady z gmin Bartung i Wartembork Stary, jeszcze bardziej zwiększy się żywotność i samowystarczalność tej gminy.

Gmina Gietkowo (25 VIII 1945 r.)

Obszar gminy [–] 3 250 ha, z podziałem na[:]

grunty orne	1 739
łąki i pastwiska	589
sady owocowe	36
las	246
stawy, jeziora i rzeki	158
drogi, rowy i nieużytki	482
[Ogółem]	3 250 ha

ⁱ⁻¹ W tekście: „jak również”.

³⁷ Wiejska służbowa porządkowa, w gminach na terenie Okręgu Mazurskiego, została powołana zarządzeniem Pełnomocnika Rządu RP z dnia 10 VII 1945 r.

Teren gminy podzielono na 5 gromad. Gminę zamieszkuje około 1 763 osób. Zarząd Gminy Gietkowo powstał 19 V 1945 r., jednak przy słabej obsadzie niewiele zostało zrobione. Gdy chodzi o ogólną gospodarkę, w porównaniu do sąsiednich gmin, to przy nieznajomości organizacji pracy biurowej, nie została należycie zaprowadzona. Obecny sekretarz Czajkowski Adam nie wykazał dotychczas dostatecznej pracy w zorganizowaniu biura zarządu gminy. Prace kancelaryjne zarządu gminy Gietkowo, to rejestracja akt i meldunki.

Na terenie gminy jest:

- 1 kościół
- 3 szkoły
- 1 przedszkole

Z uwagi na mały obszar, jak również nie posiadanie żadnych źródeł dochodów poza naturą, czyli las, jezioro, stałe grunty, jest projekt zlikwidować gminę Gietkowo [po]przez rozdrobnienie i dołączenie do innych gromad.

Wójtem gminy jest Alojzy Śliwa³⁸ – Warmiak, z zawodu kancelista. Lokal gminy mieści się w budynku reprezentacyjnym, który zostanie całkowicie zamieniony na, mieszczące się obecnie tylko na I piętrze, przedszkole [...]^{j-j}. Gmina, z uwagi na [przewidywaną] likwidację, ogranicza się do wykonywania czynności z zakresu poruczonego.

W wyniku lustracji zarządów gminnych [w] Bartungu, Gryżlinach, Purdzie W[ielkiej], Wartemborku St., Ramsowie [i] Sząbruku, dokonanej w dniach 8,11,14 i 15 IX 1945 r. przez wojew. insp. samorządowego Waclawa Gembickiego, ustalono co następuje:

Gmina Bartung (8 IX 1945 r.)

Obecna gmina Bartung składa się z 3-ch gmin niemieckich. W 1939 r. teren, objęty [przez] obecną gminę, liczył około 5 000 mieszkańców, [i był] zamieszkanym przez ludność warmijską[!].

Gmina została podzielona obecnie na 7 gromad i powstała 28 V 1945 r. Do dnia dzisiejszego nie posiada odpowiedniego lokum. Początkowo kancelaria mieściła się w [jednym] budynku, łącznie z posterunkiem M.O. Ostatnio wójt gminy Preiss³⁹ Edward przeniósł kancelarię do prywatnego mieszkania, umieszczając ją w kąci pokoju, który służy jako jadalnia i sypialnia domowników. A zatem urzędowego miejsca pracy zarząd gminy nie posiada, jak również mieszkanie wójta nie jest oznaczone żadnym szyldem ani chorągwią o barwach państwowych, i nigdzie nie ma godła. Zatrudniony w charakterze praktykanta Malewski Alojzy – warmianin [!], który pochodzi ze wsi Jandorf⁴⁰, do pracy przychodzi co drugi dzień. Zlecane czynności administracyjne wykonuje się bezplanowo [i] chaotycznie, nie stosując się do żadnych przepisów kancelaryjnych, z powodu braku podstawowej znajomości organizacji pracy biurowej. Dziennik Mazurski nr 1, w którym zostały podane zasady pracy biurowej w administracji, znajduje się w stanie nietkniętym.

Z rejestrów i teczek kancelar[yjnych] prowadzi się:

- 1) teczkę spraw nie załatwionych,
- 2) teczkę spraw załatwionych,
- 3) dziennik pism wychodzących,
- 4) księgę doręczeń.

W tezcze spraw załatwionych brak odpisów pism z gm[iny], stwierdzających sposób załatwienia. Pisma te znajdują się w jednej z przegródek biurka. Ludność gminy nie została całkowicie spisana.

---

³⁸ Alojzy Śliwa (16 II 1895 - 24 XI 1969) – ludowy poeta, pisarz i publicysta warmiński. Wójt gminy Gietkowo od 17 V do 26 IX 1945 r. Członek PRN w Olsztynie od 25 II 1946 r.

^{j-j} W tekście przekreślono kolejny akapit.

³⁹ Właściwie Edward Preuss, członek przedwojennego Związku Polaków w Niemczech.

⁴⁰ Właściwa ówczesna nazwa niemiecka wsi to Jandorf (Jaroty).

Dotychczas[owe] czynności kancelaryjne sprowadzają się do wydania 494 tymczasowych zaświadczeń polskości i odpisywania na zlecenia. Zaświadczenia o rejestracji poborowych, przesłane przed dwoma tygodniami celem doręczenia, do chwili lustracji nie zostały doręczone. Ani praktykant, ani wójt gminy nie są obeznani z formami pism załatwień, ani też protokołami przesłuchań i zeznań.[Zarówno] 22-letni praktykant, z zawodu rolnik – jest materiałem surowym w administracji – jak [i] wójt, z zawodu rzeźnik, nie [mają] możliwości pokonania zwiększającego się ogromu prac w zarządzie gminnym.

Stan ludności gminy Bartung zapodany przez sołtysów:

ludność polska		
repatrianci	7 rodzin	około 30 osób
przesiedleńcy	4 [rodziny]	około 15
ludność warmijska i mazurska		2 300
ludność niemiecka		50
Razem		około 2 395 osób

Gmina przystępuje do spisu ludności. Deklaracje do tymcz[asowych] zaświadczeń polskości, przed 6-ma tygodniami, były wysłane,[wraz] z wykazem, do wydz[iału] polityczno-społecznego starostwa. Do dnia kontroli gmina nie otrzymała zaświadczeń. Wójt prosi o interwencję w wydz. polityczno-[społecznym], o szybsze wypełnienie zaświadczeń i ich nadesłanie. Ludność prosi o zaświadczenia i nachodzi wójta.

Szkolnictwo

Na terenie gminy jest 8 budynków szkolnych, [w] których 3 szkoły już są czynne. Pozostałe 5 budynków podlega remontowi.

Poza tym na terenie gminy znajdują się [następujące] zabudowania, zdolne [!] do użytku:

przedszkole 1
dom ludowy 1
kościół 1 – obsadzony miejsc[owym] proboszczem⁴¹
kaplica 1

Przedsiębiorstwa

Gmina o charakterze wybitnie rolniczym, posiada na swoim terenie[:]

- 1) młyn wodny [i] tartak we wsi Ruś. Młyn pracuje i jest pod zarządem wojsk sowieckich. Gmina wystąpi z wnioskiem o przydzielenie młyna zarządowi;
- 2) cegielnię w Bortszupu⁴² – zniszczona,
- 3) gorzelnię w Krewrach⁴³ – zniszczona,
- 4) kuźnię w Rusi – czynna, w rękach prywatnych.

Akcja żniwna i siewna

Cały teren żniwny gminy Bartung był przydzielony w 100% oddz[iałom] wojsk radzieckich, które też przeprowadziły akcję żniwną. W dniu lustracji, we wsi Bartung [miało] postój 1 300 żołnierzy sowieckich, zatrudnionych [przy] omłocie. Ludność gminy dostała od władz sowieckich drobne, małe

⁴¹ *Proboszczem, w latach 1945-1950. był ks. Edward Borkowski.*

⁴² *Cegielnia znajdowała się w Bartągu.*

⁴³ *Kielary.*

poletka do zbiórki o bardzo niskiej małej wydajności – do 50 kg z 1 ha. Z uwagi na zebranie przez Sowietów całego tegorocznego plonu, jak również nie posiadanie zapasów – gmina wyłącznie zdana będzie na pomoc zamożniejszych gmin powiatu. Do akcji siewnej nie przystąpiono.

Stan pogłowia w dn. 8 IX 1945 r.:

koni	25 – 16 zdatnych do pracy, reszta młode
krów	39
świń	3
kóz	9
owiec	17
drob[iu] – kur	146

Bezpieczeństwo

Posterunek M.O. w Bartungu liczy 1+4 milicjantów⁴⁴. Teren gminy objeżdżają, ze słów wójta, bardzo rzadko. Ludność miejscowa warmijska nie obdarza milicji zaufaniem, a to dlatego, że doznaje od milicjantów często przykrości. Dowodem czego, ostatnio komendant M.O, jednej samotnej warmiance [!] zabrał meble, jak szafę, biurko, krzesła i inne, i przeniósł do swego prywatnego mieszkania. Bezpieczeństwo ogólne pozostawia wiele do życzenia dlatego, że ludność tutaj widzi, jak repatrianci i osadnicy przeważnie pędzą t[ak] zw[any] bimber i prowadzą handel z Sowietami. Ci natomiast kradną od ludności co się tylko i gdzie da, ażeby zanieść do nich i zamienić na wódkę. Jest nagląca, ogólna potrzeba zlikwidowania komórek zła t.j. melin, produkujących wódkę we wsi Jandorf.

Wójt gminy, w dniu doraźnej lustracji, wyliczył się z pobranej, z kasy starostwa w dn. 1 VIII 1945 r., gotówki – 3 200 zł, przedkładając 100 zł – gotówki i następujące rachunki[:]

2000 zł – r[achunek]k stwierdzający nabycie traktora,
500 zł – zaliczka wypłacona ob. Radziejewskiemu,
400 zł – podatki na akcję żniwną,
200 zł – zaliczka na pobory wójta.

Istnieje możliwość przeprowadzenia wyborów do gminnej R.N., z uwagi na 90% ludności warmijskiej [!], która obecnie nabyła zaświadczenia polskości.

Są możliwości [uzyskania] dochodów własnych, z uruchomienia młyna nawodnego – dużego, kuźni i tartaku we wsi Ruś.

Kancelaria nie została zorganizowana, z uwagi na zatrudnienie jednego kancelisty – warmiaka [!], który nie posiada podstawowej znajomości organizacji biurowej. Gmina Bartung Wielki została, w projekcie, przedstawiona do likwidacji przez przyłączenie [jej] terenów do gmin sąsiednich. Głównym powodem jest nieżywołność [!] gminy, a z drugiej strony [chęć] podniesienia własności i samowystarczalności gmin sąsiednich.

Gmina Gryźliny (8 IX 1945 r.)

Gmina Gryźliny została utworzona i obsadzona z dniem 16 V 1945 r. [oraz] podzielona na 6 gromad, z siedzibą w Stawigudzie.

Obszar gminny

1) grunty orne, ogrody warzywne	952,32
2) łąki i pastwiska	346,50

⁴⁴ Komendant posterunku i czterech milicjantów.

3) sady owocowe	2,00
4) lasy prywatne	354,30
5) lasy państwowe (dokładny obszar nie ustalony)	-----
6) stawy, jeziora, rzeki	1 070,00
7) drogi, rowy, nieużytki	1 759,00
[Ogółem]	[4 484,12 ha]

Gospodarstwa rolne

Ogółem [są 334] gospodarstwa rolne, z czego[:]

[L.p.]	[Gospodarstwa rolne] Zajęte przez:	do 1 ha	do 5 ha	do 10 ha	Do 20 ha	do 50 ha	do 100 ha	ponad 100 ha	Razem
1	Polaków napływowych	-	1	1	2	1	1	-	6
2	Mazurów i Warm[iaków]	26	20	38	39	31	7	-	161
3	Niemców	16	29	32	12	9	-	-	98
4	Wł[adze] radzieckie	3	-	-	-	-	-	-	3
5	Zajętych [ogółem]	45	50	71	53	41	8	-	268
6	Wolnych terenów	44	1	7	10	3	1	-	66
7	Razem	89	51	78	63	44	9	-	334

Stan ludności zam[ieszkałej] na terenie gminy, na dzień 1 IX 1945 r.[:]

Polacy przesiedleńcy	22 osoby	6 rodzin
Warmiacy i Mazurzy	1 130	
Niemcy	297	
Razem	1 449 osób	

Zdolnych do pracy 668 osób. Przedwojenna liczba mieszk[ańców] – około 3 000 osób.

Szkolnictwo

W Stawigudzie, w Pluskach [i w] Rybakach – czynne [szkoły], z obsadą nauczyciela. W Gryźlinach i w Wymoju wymaga[ją] remontu.

Młyny

Na terenie gminy znajdują się 2 czynne młyny w Wymoju. Gmina złoży wniosek o przydział młynów.

Tartak państwowy w Gryźlinach – z dniem 8 IX 1945 r., oddziały sowieckie przystąpiły do masowego wywożenia nagromadzonych desek z tartaku. Tartak posiada administratora z Dyr[ekcji] Lasów Państwowych [w Olsztynie].

Na terenie gminy znajdują się 4 jeziora[:]

- 1) Pluski 450 ha,
- 2) Rybaki 525 ha,

- 3) Wymój 90 ha,
- 4) Miodówko 5 ha,

Stan pogłowia w dn. 8 IX 1945 r.[:]

koni – 19, krów – 22, kóz – 24, owiec – 5, drob[ui] – 136.

Akcja żniwna

Gmina była obsiewana przez oddziały sowieckie, [które również] przeprowadziły akcję żniwną. Ludność miejscowa otrzymała drobne poletka, od komendanta sowieckiego, o bardzo małej wydajności – do 50 kg z 1 ha. Cała ludność pomagała oddziałom sowieckim w zbiorach. Oddziały sowieckie opuściły [już] teren gminy i można przystąpić do akcji siewnej.

Bezpieczeństwo

W Stawigudzie mieści się posterunek M.O. – 1+5 milicjantów, którzy współpracują z wójtem w utrzymaniu porządku i bezpieczeństwa. Teren niebezpieczny, z uwagi na postój rybaków sowieckich przy jeziorach w Pluskach i Rybakach. Rybacy napadają na ludność w celach rabunkowych. Ostatnio napadli na k[omendan]ta M.O., rozbroili go i zabrali broń. Wskazanym byłoby te miejscowości obsadzić W.P., względnie silniejszym posterunkiem M.O., aż do chwili wyjazdu rybaków sowieckich.

W zarządzie gminnym są zatrudnieni, z podziałem prac:

- 1) Hajdukiewicz Franciszek – wójt gminy
- 2) Brzostowski Waclaw⁴⁵ – zakres ogólny jako sekretarz – obecnie wykonuje wszelkie sprawy organizacyjne i zlecenia z zakresu poruczonego [oraz] prowadzi: dziennik podawczy pism przychodzących, dziennik podawczy pism wychodzących, teczki ze sprawami w/g tymczasowego podziału dokonanego przez wójta gminy. Opracowuje [także] wszelką korespondencję.
- 3) Krawczyk Czesław⁴⁶ – przydzielony do referatu rolnego i aprowizacyjnego. Obecnie [wykonuje] czynności zlecone przez wójta [na] terenie gminy w zakresie} akcji żniwnej, omłotu i akcji siewnej
- 4) Augustyńska Zofia – przebywa na urlopie od 10 IX 1945 r.
- 5) Grodek Anna – wydawanie tymcz. zaświadczeń polskości.

Wpływów gotówkowych gmina nie posiada.

Gmina Gryżliny posiada swą siedzibę w Stawigudzie, z uwagi na [położenie tej wsi] w centrum gminy. Istnieje możliwość zorganizowania R.N., [z uwagi] na chętną współpracę przesiedleńców, warmiaków i mazurów [!] z obecnym zarządem gminy, w osobie wójta i personelu. Lokum gmina posiada odpowiednie, co będzie sprzyjało powiększeniu kancelarii. Obsada gminy jest kompletna, w myśl okólnika Urzędu Pełnomocnika Rządu R.P. nr 94.

Podział pracy w gminie przeprowadzono na razie, do czasu otrzymania dalszych instrukcji, na zasadzie 12 referatów, odpowiadających pierwotnej organizacji starostw Okr[ęgu] Mazurskiego. Należy zaznaczyć, że personel zarządu gminnego, na czele z wójtem ob. Hajdukiewiczem, pracuje

---

⁴⁵Waclaw Brzostowski (ur. 25 XII 1917 r. w Warszawie), wykształcenie 3 klasy gimnazjum, sekretarz i rachmistrz gmin Gryżliny i Stawiguda (20 VII 1945 – 1 III 1949), członek PPR (od 1945 r.), sekretarz Komitetu Gminnego PPR w Stawigudzie (1946-1948).

⁴⁶Czesław Krawczyk (ur. 23 V 1908 r. w Sosnowcu, pow. będziński), wykształcenie 7 klas szkoły powszechnej i 2 lata szkoły rzemieślniczej, z zawodu mechanik, członek PPR od 1945 r., instruktor Komitetu Powiatowego PPR w Olsztynie (do 10 V 1947 r.)

ochoczo i wydajnie, czego dowodem jest zorganizowanie pracy i opanowanie gminy w przeciągu jednego miesiąca.

Gmina Gryźliny, powiększona [po]przez przyłączenie 4-ch gromad z likwidującej się gminy Bartung, zapewni [sobie] całkowicie samowystarczalność w przyszłości. Majątek gminy stanowią: 2 młyny wodne, jezioro gminne (Rybaki) o obszarze 525 ha [oraz] bogactwa naturalne, jak lasy państwowe i prywatne, [pozostałe] jeziora i urodzajna gleba.

Gmina Purda Wielka (11 IX 1945 r.)

Obszar gminy:

gr[unty] orne i ogrody warzywne	4 459
las państwowe	1 500
las prywatne	676
jeziora	540
łąki i pastwiska	888
drogi, rowy i nieużytki	368
Razem	8 431 ha

Teren gminy podzielono na 12 gromad⁴⁷.

Stan ludności

Polacy przesiedleńcy	13 rodzin	52 osoby
Mazurzy i Warmiacy	605	1 995
Niemcy	55	165
Ogółem	673 rodzin[y]	2 212 osób

Przedwojenna liczba mieszkańców wynosiła 2 941 osób.

Na terenie gminy jest 10 budynków szkolnych, z których:

- 1 szkoła jest czynna w Purdzie
- 3 szkoły zdadne do nauki – bez obsady nauczyciela
- 6 nie oszklonych

[Inne obiekty:]

- 1 ochronka w Purdzie – nie oszklona
- 1 ochronka w Marcinkowie – budynek nadaje się do użytku
- 1 przedszkole w Purdzie
- 1 dom starców w Purdzie
- 1 kościół w Purdzie – obsadzony⁴⁸
- 1 kościół w Giławach – ks[iędza] proboszcza brak
- 3 młyny walcowe, wodne, z których:
  - 1 młyn czynny pod zarządem W.P. w Prajłowie⁴⁹
  - 1 młyn czynny pod zarządem [wojsk] sowieckich] w Pajtunach
  - 1 młyn czynny, na kamień, w Mandrykach⁵⁰

⁴⁷ Były to następujące gromady: Grabowo, Grask (Groszkowo), Jedzbark, Klucznik, Kaletka (Nowa Kaletka), Odryty, Pajtuny, Prajłowo (Prejłowo), Purda Wielka, Purdka, Stare Marcinkowo (Marcinkowo), Wyrandy.

⁴⁸ Proboszczem był ks. Franciszek Schilakowski (Szilakowski).

⁴⁹ Prejłowo.

⁵⁰ Mędrzyny.

1 wiatrak
65 ha jezior gminnych
2 gorzelnie w Prajłowie
1 cegielnia
1 tartak parowy, z zapasami drewna
elektrownia z trzema dynamo i zakładami szewskimi

Stan pogłównia:

koni – 14, krów – 55, świń- 1, owiec – 15, drobiu – 600 szt[uk].

W gminie Purda Wielka zatrudnionych jest, poza wójtem Koblańskim⁵¹ Edwardem, dwóch pracowników, jako kanceliści – Echaust Józef⁵² i Grabowski Piotr, którzy wykonują powierzone prace kancelaryjne. Specjalnego podziału pracy wójt nie przeprowadził. Prace kancelaryjne zostały podzielone na 12 teczek – referatów, w myśl pierwszej instrukcji kancelaryjnej dla organizacji starostw. Ostatnio zarząd przystąpił do rejestracji majątków gminnych i wystąpił z wnioskiem o przydział obiektów przemysłowych w użytkowanie gminy. Zaległości i nie wykonanie pewnej ilości spraw kancelaryjnych, tłumaczy się brakiem personelu odpowiedniego do pracy. Obydwaj kanceliści to materiał surowy, który wymaga przeszkolenia. Są możliwości przeprowadzenia wyborów do R.N. na terenie gminy.

Gmina została obsadzona przez wójta, z długoletnią samorządową praktyką, któremu powierzono personel do przeszkolenia. Lokalu odpowiedniego gmina [obecnie] nie posiada – w krótkim czasie zostanie przeniesiona do lokalu nadającego się i noszącego charakter reprezentacyjny. Cała działalność i praca miesięczna wójta była wyłącznie skierowana na akcję żniwną, z uwagi na wybitny charakter rolniczy gminy.

Gmina, w obecnych granicach, zapewni samowystarczalność gospodarczą tego terenu, jak również posiada obiekty przemysłowe świadczące o wysokim poziomie gospodarstw rolnych. Dwa młyny wodne – czynne [i] tartak z wielką siłą pędną (3 dynama, i z dużymi zapasami budulca). Przy tartaku były prowadzone zakłady szewskie, w których magazynach pozostało kilka milionów par obuwia, dostarczonego z obozów przez Niemców^k. Dwie gorzelnie nieczynne, potrzebujące niezbyt wielkich wkładów gotówkowych do uruchomienia^l, 1 wiatrak, 2 kuźnie czynne – zapewnią gminie samowystarczalność.

Akcję siewną, łącznie z ludnością miejscową, przeprowadził batalion⁵³ W.P., stacjonujący na terenie gminy. Zachodzi obawa braku środków żywnościowych, jeśli zabezpieczone magazyny przez W.P. zostaną wywiezione i oddane do dyspozycji władz wojskowych.

Z uwagi na kwatrowanie W.P. na terenie gminy, posiada [ona] charakter spokojny. Ludność może przejawiać zainteresowanie pracami rolnymi. Jedynie 2 sołectwa, najdalej położone, graniczące z lasami, są często niepokojone po nocach przez maruderów, którzy dokonują aktów gwałtu i rabunków.

Na terenie gminy występują masowo choroby duru brzuszego^l. Wójt gminy składa meldunki do starostwa, pomimo których nie otrzymuje żadnej pomocy lekarskiej. Byłoby pożądanym gminę Purda Wielka, obsadzić wójtem bardziej energicznym.

Gm[ina] Wartembork Stary (15 IX 1945 r.)

Obszar gminy – 11 198 ha, z następującym podziałem na:

⁵¹ Błąd w tekście. Powinno być: Edward Kobylański.

⁵² Józef Ignacy Echaust (ur. 19 III 1926 r. w Toruniu), referent zarządu gminy Purda Wielka (10 VII 1945 -30 V 1946), referent organizacyjny starostwa powiatowego w Olsztynie (1 VI 1946 – 31 VIII 1947), kierownik biura prezydyjnego PRN w Olsztynie (1 IX 1947 – 30 IX 1949), członek PPR..

^k Tak w tekście.

^l Dopisek odręczny nad tekstem.

⁵³ Batalion –największy pododdział taktyczny w różnych rodzajach wojsk, składający się z 3-4 kompanii (około 600-800 żołnierzy).

^l Tak w tekście.

grunty orne	8 964 ha
lasy	311
łąki	795
jeziora	805 (trzy jeziora)
drogi, place, zabud[owania]	323
[razem]	11 198 ha

Teren obecnej gminy zamieszkiwało, [do 1945 r.], około 5 900 osób. Obecnie[:]

Polaków repatriantów i przesiedleńców	249
Warmiaków i Mazurów	1 891
Niemców	226
Ogółem	2 366 osób

[Obiekty :]

1 kościół i 1 kaplica
 6 szkół – w tej [liczbie] czynne 3
 3 przedszkola – 1 czynne w Starym Wartemborku
 1 dom ludowy

Spis pogłowia[:]

koni – 107, krów – 95, owiec – 20, świń – 39, kóz – 5, drobiu – 194.

Ostatnio teren gminy został nawiedzony epidemią tyfusu i czerwonki – meldunki złożono powiat[owemu] lekarzowi.

Bezpieczeństwo

Na terenie gminy znajduje się posterunek M.O., w sile 1 + 4, który nie jest w stanie opanować terenu. Wiejska służba pomocnicza zostanie w najbliższych dniach zorganizowana.

Kancelaria zarządu gminnego ma wiele [!] do życzenia. Na skutek małej znajomości prac[y] kancelaryjnej przez sekretarza Parkowskiego Stanisława, nie stoi na wysokości zadania. Prosty i prymitywny sposób jej prowadzenia nie może sprostać nawet normalnemu rejestrowaniu pism – należy to tłumaczyć brakiem znajomości instrukcji kancelaryjnej. Ażeby usprawnić kancelarię gminy Wartembork Stary, należy ją zaprowadzić od podstaw. Dotychczas[owa] jej praca, to odpisywanie na pisma, i to bez [sporządzania] odpisów.

Gmina, z uwagi na wielką rozpiętość w terenie – 18 km, jak również na położenie w [jej] środku miasta Wartemborka, z 3 600 ha lasów miejskich, oraz w celu zasilenia gmin sąsiednich pod względem gospodarczym, przedstawiona została w projekcie do rozparcelowania. Żadnych obiektów przemysłowych i zakładów gmina nie posiada.

Wójt gminy Michalkiewicz Marian, z uwagi na wzorową działalność i chęć dalszej pracy, zostanie przeniesiony do – wzmocnionej terenami gminy Wartembork [Stary] – sąsiedniej gminy Dywity.

Gmina Ramsowo (14 IX 1945 r.)

Obszar gminny – 5 359,5 ha.

Gmina została podzielona na 7 gromad⁵⁴.

grunty orne	3 606,5 ha
łąki i pastwiska	821,5
sady owocowe	8,5
lasy	520,5
jeziora	87,5
nieużytki	225,0

Stan ludności[:]

Polacy – repatrianci i przesiedleńcy	64
Mazurzy i Warmiacy	1 605
Niemcy	271
[Razem]	1 940 osób

Stan przedwojenny mieszkańców – około 2 500 osób.

Podział gospodarstw [rolnych]

[L.p.]	[Gospodarstwa rolne zajęte przez:]	[do]1ha	[do] 5 ha	[do] 10 ha	[do] 20 ha	[do] 50 ha	[do] 100 ha	Ponad 100 ha	Razem
1	Pol[aków] repatriantów	-	1	-	5	-	-	-	6
2	Pol[aków] przesiedleńców	2	1	2	5	-	-	-	10
3	Mazurów i Warmiaków	70	82	59	57	30	1	-	299
4	Niemców	10	8	5	3	2	-	-	28
5	Urzędy polskie	-	-	-	-	-	1	-	1
6	Wojsko radzieckie	-	-	-	-	-	-	4	4
7	Zajęte ogółem	82	92	66	70	32	2	4	348
8	Wolne gospodarstwa	3	-	-	3	8	7	3	24
9	Razem	85	92	66	73	40	9	7	372

Szkoły

7 szkół – budynki zdadne do użytku – brak szkła
1 szkoła spalona.

Wójt gminy kilkakrotnie zwracał się do [powiatowego] insp[ektora] szkolnego o przydział nauczycieli, lecz, do dnia dzisiejszego, nie otrzymał skierowanych sił nauczycielskich.

[Inne obiekty:]

⁵⁴ Błąd w tekście. Gmina Ramsowo składała się z 10 gromad. Były to: Dobrąg, Duże Bartoły (Bartoły Wielkie), Kierzbuń, Kronerowo (Kronowo), Leśno (Leszno), Małe Bartoły (Bartoły Małe), Ramsówka (Ramsówko), Ramsowo, Szafliś (Dadaj), Tumiany

1 kościół w Rałusowie⁵⁵
1 kościół w Baślnikach⁵⁶
1 przedszkole
1 sierociniec
1 gorzelnia [w] Szumflio⁵⁷
1 gorzelnia [w] Kierzbon⁵⁸
1 młyn wodny, czynny (2 pary walców i kamień)
1 młyn wodny, czynny, w Klimkowie – własność prywatna
1 młyn wodny [w] Wipsowie
1 tartak – własność Dyr. Lasów Państwowych

Budynek zarządu gminy nie stanowi charakteru reprezentacyjnego i znajduje się poza centrum wsi Ramsowo, jak również zarząd gminy nie posiada szyldu. Kancelaria zarządu gminy mieści się w jednym pokoiku, ponieważ resztę zabudowania stanowi mieszkanie prywatne wójta. Zarząd gminy Ramsowo zatrudnia 2-ch pracowników[:] Indrunicza Alojzego⁵⁹, w charakterze sekretarza gminy i Tołoczkę Longina, w charakterze kancelisty. Obydwaj wymienieni pracownicy posiadają, poza sobą, dłuższą praktykę samorządową. Podział prac w gminie nie został przeprowadzony. Kancelarią kieruje ob. Indrunicz Alojzy, pełniąc funkcję sekretarza. Założono 12 teczek, odpowiadających podziałowi referatów starostwa.

Z uwagi na brak danych [i] wytycznych, zarząd gminy nie opanował całości prac kancelaryjnych, tłumacząc się brakiem dostatecznej ilości pracowników wykwalifikowanych.

Bezpieczeństwo

Posterunek M.O., mieszczący się w Ramsowie, składa się z 1 + 4 posterunkowych. W dzień kontroli, zastano na posterunku milicjanta kompletnie pijanego. Na skutek słabego zainteresowania się ludności miejscowej i małego napływu przesiedleńców, na razie, powołanie R.N. byłoby nie na czasie. Zachodziły nawet trudności z obsadzeniem stanowiska wójta i personelu kancelaryjnego. Powodem powyższego były ustawiczne napady, gwałty i rabunki. Posterunek M.O. nie jest w stanie zapewnić bezpieczeństwa, tym bardziej, iż na terenie gminy znajdowało się szereg kołchozów i sowchozów⁶⁰ Czerw[onej] Armii, która, w dn. 15 b. m., opuściła teren gminy.

Z uwagi na niefachową obsadę [stanowiska] wójta gminy [przez] ob. Jana Marchlińskiego – repatrianta zza Bugu – stan organizacyjny i prac kancelaryjnych jest niewystarczający. Kancelaria mieści się w budynku nie nadającym się na zarząd gminy. Podział pracy kancelaryjnej nie został przeprowadzony. Sekretarz gminy prowadzi sam 12 teczek, odpowiadających podziałowi na referaty starostw. Z dniem 15 b.m. zostanie przeprowadzona zmiana na stanowisku wójta – [zgodnie] z praktyką samorządową⁶¹.

Gmina będzie w stanie zapewnić [sobie] samowystarczalność gospodarczą, po przyłączeniu terenów [z] gmin rozparcelowanych, jak również posiada obiekty przemysłowe[:] 3 młyny czynne, gorzelnię czynną pod zarządem Grupy Oper[acyjnej] Minister[stwa] Przemysłu, do dnia dzisiejszego nie przekazaną gminie, 1 gorzelnię nieczynną, 1 tartak stanowiący własność Dyr. Lasów Państwowych.

---

⁵⁵ Ramsowo

⁵⁶ Bartoły Wielkie.

⁵⁷ Dadaj.

⁵⁸ Kierzbuń.

⁵⁹ Alojzy Indrunicz (ur. 6 XI 1900 r. w Walerianówce, powiat łucki), wykształcenie 4 klasy gimnazjum, kancelista, członek PPS od 15 II 1947 r.

⁶⁰ Tu: majątki ziemskie, administrowane przez wojska radzieckie.

⁶¹ Zgodnie z paragrafem 11 tymczasowej instrukcji o zakresie i sposobie działania wójtów w Okręgu Mazurskim, wydanej, z datą 1 XI 1945 r., w numerze 3 Mazurskiego Dziennika Pełnomocnika Rządu RP, poz. 45, wójtów i podwójców mianował i zwalniał starosta powiatowy. W III 1946 r. wójtem gminy Ramsowo był Walenty Lossman.

Na terenie gminy pojawiły się choroby skórno-weneryczne. Mieszkańcy nie posiadają możliwości leczenia się, natomiast gmina, na ten cel, nie ma przydzielonych kredytów. Ośrodki lecznicze w Biskupcu nie udzielają pomocy, tłumacząc się brakiem lekarstw i funduszy na ten cel.

Gmina Sząbruk (15 IX 1945 r.)

Ogólny obszar gminy – 6 632 ha, z następującym podziałem:

grunty orne	4 988 ha
łąki	660
las	389
jeziora i nieużytecz[ności]	595

Gmina została podzielona na 9 sołectw⁶².

Spis ludności[:]

Polaków – osadników	62
Warmiacy i Mazurzy	1 560
Niemcy	640
Ogółem	2 232 osoby

Przedwojenny stan zaludnienia [gminy] wynosił około 4 200 osób.

Stan pogłowia[:]

krów – 87, koni – 47, świń – 2, owiec – 42, kóz – 14, drobiu – 459.

Na terenie gminy znajduje się 9 budynków szkolnych, z których w 7-miu są już czynne szkoły.

[Inne obiekty:]

2 kościoły
1 przedszkole
3 młyny – czynne
1 cegielnia

Bezpieczeństwo

Z uwagi na położenie gminy przy trakcie głównym⁶³, niemal ciągle mają miejsce napady, rabunki i gwałty. Miejscowy posterunek M.O., w sile 1+6, nie jest w stanie opanować terenu.

Kancelaria zarządu gminnego pomimo, że zatrudnia, na razie, tylko jedną kancelistkę Łucję Palmowską, stoi na wysokości swego zadania, z uwagi na obsadę [stanowiska] wójta [przez] Tadeusz[a] Głowacki[ego] – z praktyką samorządową. System kancelaryjny oparty na prowadzeniu 32 teczek, odpowiadający obow[iązującej] instrukcji w Okręgu Mazurskim⁶⁴.

Gmina Sząbruk, z siedzibą w Gietrzwałdzie, posiada odpowiednie lokum i kierownictwo wójta. Brakuje sił kancelaryjnych. Prowadzenie prac kancelar[yjnych] przez wójta, z braku sekretarza (sekretarz choruje na tyfus) utrudnia i hamuje [jego] pracę w terenie.

---

⁶² Były to następujące gromady: Gietrzwałd, Kranc (Kręsk), Pęglity, Nagłady, Naterki, Rentyny, Sząbark, Szafald (Unieszewo), Woryty.

⁶³ Chodzi o drogę Olsztyn – Ostróda – Ilawa.

⁶⁴ Por. przypis nr4.

Pomimo tych przeszkód, gmina wywiązała się całkowicie z powierzonych prac [w ramach] akcji żniwnej, przy pomocy stacjonującego Wojska Polskiego – 1 komp[anii]⁶⁵. Powołanie R.N. na terenie gminy może być przeprowadzone, z uwagi na chętnych do pracy społecznej repatriantów, przesiedleńców i ludność warmijsko-mazurską.

Ciężarem dla gminy jest wielka ilość ewakuowanych starców narodowości mazurskiej[!]z terenów powiatu Elk, którzy nie mogą stanowić żadnej siły roboczej, a jedynie muszą być przydzieleni do domu starców.

Z uwagi na bogactwa naturalne, jak żyzna gleba, lasy, jeziora i nie zniszczone obiekty przemysłowe – gmina może stanowić materiał samowystarczalny. Wójt poczynił starania w kierunku [uzyskania] przydziału na własność i użytkowania [przez] gminę 2 młynów i 2 wielkich ośrodków rolnych o [powierzchni] ponad 100 ha.

Na terenie gminy są przypadki chorób wenerycznych. Istnieje, wprawdzie, na terenie pow[iatu] Ostróda ośrodek zdrowia, z którego korzysta chora ludność. Za dotychczasowe leczenie mieszkańców gminy, wpłynął [rachunek na kwotę] 22 250 zł, za udzieloną pomoc 26 osobom, na pokrycie którego gmina nie posiada kredytów. Dalsze[go] leczenia, wobec nie uregulowania rachunku, ośr[odek] zdrowia kategorycznie odmawia.

W wyniku lustracji zarządów gminnych [w] Lamkowie, Butrynach [i] Dywitach, dokonanej w dn. 23 VIII, 26 VIII i 1 IX [19]45 r., przez pow. insp. samorządowego Medyńskiego Wiaczesława, ustalono co następuje:

Zarząd gminy Lamkowo (26 VIII 1945 r.)

W skład gminy wchodzi 10 sołectw⁶⁶, do których [należy] 13 wsi i 3 osady po majątkach. W części wschodniej [gminy], wsie i osady [zostały] zburzone w 50%.

Z ogólnej liczby 10 034 mieszkańców, pozostało około 2 500.

Obecny stan ludności[:]

Polacy repatrianci	24
Osadnicy	8
Warmiacy	500
Niemcy	2 000
Razem	2 524 osoby

Obszar gminy [-] 10 548 ha, w tym:

grunty orne	9 209
łąki i pastwiska	1 216
sady	12
stawy i jeziora	30
nieużytki	11

Wójtem gminy jest ob. Kawecki Antoni – fachowiec z odpowiednim przygotowaniem i długoletnią praktyką samorządową. Personel gminy również stanowi dobrą obsadę. W krótkim terminie – 1 ½ miesiąca – całkowicie ovladnięto gminą, zorganizowano i przeprowadzono w 100% zbiory, przy wielkiej pomocy 1 plutonu (40 osób) Wojska Polskiego.

Organizacja pracy biurowej oparta jest na regulaminie i przepisach [z] woj[ewództw] centralnych, z podziałem na 32 teczki⁶⁷. Pomocą w pracy organizacyjnej kancelarii jest posiadanie,

⁶⁵ Kompania – pododdział taktyczny wojska, składający się z 2-5 plutonów (około 150-200 żołnierzy).

⁶⁶ Były to następujące gromady: Derc, Dębno, Gipsowo (Wipsowo), Kiersztanowo, Krokowo, Lamkowo, Lamkówka (Lamkówko), Otkowo (Radosty), Prole (Próle), Wiercub (Stare Włóki).

⁶⁷ Por. przypis nr4.

przez zarząd gminy, maszyny do pisania i gotowych teczek z drukami spisu spraw [oraz] ksiąg, nabytych i przywiezionych przez wójta z pow[iatów] centralnych. Wszyscy pracownicy zarządu gminnego posiadają wykształcenie średnie, a przy fachowym kierownictwie przyswoją znajomość pracy samorządowej.

Majątek gminy stanowią: młyn, jezioro i gleba urodzajna. Ludność gminy, na ogół zamożna, w racjonalnie prowadzonych gospodarstwach, będzie tworzyła w przyszłości dobrych płatników. Gmina, powiększona o gromady sąsiedniej, likwidowanej gminy St. Wartembork, o ziemi żyznej, zapewni w przyszłości [sobie] dochodowość i samowystarczalność.

Gmina Butryny (1 IX 1945 r.)

Teren gminy Butryny podzielono na 5 gromad. Powierzchnia [ogółem –] 1 836,5 ha⁶⁸, z czego przypada na:

grunty orne	1 400 ha
łąki i pastwiska	233
lasy	106
jeziora	65
nieużytki	97

Stan ludności zapodany przez sołtysów:

Polaków – repatriantów	9
Warmiaków i Mazurów	1 009
Niemców	145
Razem	1 163 osoby

Kościoły

1 czynny w Butrynach, obsadzony prob[oszczem] Warmiakiem⁶⁹.

Szkoły

4 szkoły potrzebujące drobnej naprawy i remontu
2 szkoły – spalone

[Inne obiekty:]

1 przedszkole – budynek nadający się do użytku
1 dom starców
1 młyn – potrzebuje naprawy
2 kuźnie – czynne, w rękach prywatnych
1 stolarnia – nieczynna
1 tartak – nieczynny

Stan pogłowia[:]

koni – 10, krów – 17, kóz – 16

Zarząd gminny zatrudnia prakt[ykantów:] Marksza Mariana i Nowickiego Eugeniusza.

⁶⁸ Błędnie podana powierzchnia ogólna gminy. Według zestawienia szczegółowego, obszar ten liczył 1901 ha.

⁶⁹ Do 9 sierpnia 1945 r., proboszczem parafii był ks. August Scharnowski.

Zarząd gminy posiada budynek reprezentacyjny i kancelarię odpowiednią, natomiast personelu fachowego nie posiada. Wójt gminy Pentrowski Karol – warmianin[!], z zawodu murarz, i 2-ch pracowników niewykwalifikowanych. Czynności kancelaryjne ograniczyły się do wykonywania poruczonych prac, jak: spis ludności, wydawanie tymcz[asowych] zaświadczeń polskości, spis pogłowia itp.

Stolarnia, tartak i młyn mogą stanowić poważne pozycje w budżecie po stronie dochodów. Cały teren gminny stanowią^m lasy państwowe i prywatne, mogące również zapewnić dochody.

Gmina Dywity (23 VIII 1945 r.)

Obszar gminny – 12 615 ha⁷⁰, w tym:

grunty orne	8 615
łąki i pastwiska	1 230
sady	16
lasy	2 120
jeziora	277
nieużytki	347

Teren gminy został podzielony na 13 gromad⁷¹.

Stan ludności[:]

Polacy – repatrianci i przesiedleńcy	około 40
Warmiacy i Mazurzy	1 581
Niemcy	1 132
Razem	2 753 osoby

Jezior na terenie gminy znajduje się jedenaście.

[Obiekty przemysłowe:]

Stolarnie

1 w Rożnowie

1 w Buchwałdzie (zdemontowana)

Tartaki

1 w Bergfriede⁷²

1 w Sental⁷³

Młyny

1 w Rożnowie (urządzenia wywiezione przez wł. sowieckie)

1 w Bergfriede (potrzebuje małego remontu)

---

^m Tak w tekście.

⁷⁰ Błędnie podana wielkość powierzchni ogólnej gminy. Według zestawienia szczegółowego, obszar ten liczył 12 605 ha.

⁷¹ Błąd w tekście. Gmina Dywity składała się z 15 gromad. Były to: Dywity, Ugwałd (Ługwałd), Kieźliny, Zalпки (Zalbki), Buchwałd (Bukwałd), Brunswald (Brąswald), Sprężewo (Spręcowo), Rożnowo (Rożnowo), Sental, Redikajny (Redykajny), Rozgity (Różgity), Duża Dąbrówka (Dąbrówka Wielka), Nowy Wierckub (Nowe Włóki), Płotki, Gratki (Gradki).

⁷² Barkweda.

⁷³ Sental.

1 w Sental

Mydlarnie i majątek pomydlarski
Elektrownie – dwie, czynne

Gmina posiada[:]

15 szkół, z których 8 nadaje się do obsady bez remontów, natomiast 7 potrzebuje naprawy
2 przedszkola, z obsadą ochraniarek, w Dywitach i Rożnowie
światlice mogą być w każdej większej wsi – lokale są.
3 kościoły
2 kaplice

Stan pogłowa[:]

koni – 60, krów – 100, świń – 6, drob[iu] – 50.

Jest możliwość powołania na terenie gminy R.N. Gmina posiada budynek reprezentacyjny i odpowiednio urządzoną kancelarię.

Z uwagi na obsadę fachową, stanowić ona będzie wzorowo zorganizowaną gminę w przyszłości. Na źródła dochodowe gminy mogą wejść[!] jeziora, 3 młyny o dużej sile pędnej i ilości walców, 2 tartaki i 2 stolarnie.

Wójt gminy Malwarz Wawrzyniec – samorządowiec z 12-letnią praktyką samorządową i ukończonym kursem na W.W.P⁷⁴. Sekretarz gminy Lemiszek Aleksander, posiada, poza sobą, 20-letnią praktykę sekretarza gminy powiatu województw[a] centraln[ego]. Jest pewność, iż przydzieleni pracownicy, Barzdo Stanisław i Urzaki Irena, otrzymują odpowiednie, fachowe przeszkolenie.

Gmina, z uwagi na bogactwa naturalne, jak: urodzajna, dobra gleba, jeziora i lasy oraz wielką wchłonność[!] ludności, stanowić będzie jedną z lepszych, silnych gospodarczo i fiskalnie gmin powiatu.

Inspekcja powiatu olsztyńskiego miała na celu zebranie materiałów do studiów tworzącego się samorządu w Okręgu Mazurskim, i objęła szereg zagadnień dotyczących organizacji i gospodarki jednostek samorządowych.

Szereg usterek i niedociągnięć, w poszczególnych gminach, unormowano i usunięto na miejscu w drodze udzielenia instrukcji i pouczeń, jak również, stwierdzone, wadliwe postępowanie gmin zostało objęte zarządzeniami polustracyjnymi pow. insp. samorządowego, dla każdej gminy indywidualnie. Zarządzenia polustracyjne objęły cały szereg spraw normujących ogólny kierunek organizacji gmin i ich gospodarki, jak również stosowanie się do wydanych zarządzeń władz zwierzchnich.

[...]”w czasie inspekcji stwierdzono, że dotychczasowy podział administracyjno-terytorialny powiatu na gminy – ilość których stanowi 12 gmin wiejskich i 1 miejska – został dokonany, z punktu widzenia samowystarczalności tych gmin, wadliwie, gdyż wchodzące w skład tych gmin 8 jednostek, o obszarze [po]niżej zapodanym, nie są samowystarczalne, z braku odpowiednich obszarów, a mianowicie⁷⁵:

Gm[ina]	[Obszar w ha]	Liczba sołectw
Bartung	5 145	7

⁷⁴ Skrótu nie udało się rozszyfrować. Być może chodzi o Wolną Wszechnicę Polską w Warszawie.

ⁿ⁻ⁿ W tekście: „Ponieważ”

⁷⁵ W przypadku 4 gmin: Butryny, Gryżliny, Purda Wielka i Szq̄bark, w zestawieniu, podano inne – od przedstawionych uprzednio w protokole – dane liczbowe dotyczące ich powierzchni ogólnej.

Butryny	1 836	5
Gietkowo	3 250	5
Gryżliny	4 474	7
Purda D[uża] ⁷⁶	8 883	12
Ramsowo	5 359 ,5	10
Szębrak ⁷⁷	7 037	9
miasto Wartembork	3 900	-

To powinno ulec zmianie przez powiększenie ich obszaru, co się da przeprowadzić [w wyniku] projektowanej likwidacji 3 gmin: Gietkowo, Bartung i Wartembork St[ary] [oraz] przyłączenia [ich] terenów do sąsiednich gmin – powiększając tym samym obszar gmin wykazanych do około 10 000 ha., gdyż gminę o takim obszarze należy uważać za typową jednostkę terytorialno-administracyjną – w przyszłości samowystarczalną.

Realizując obecnie projekt likwidacji trzech gmin, utworzy się 9 gmin wiejskich [i 1 miejską], stanowiących jednostki żywotne i samowystarczalne na przyszłość, o obszarze[...]⁰⁻⁰, jak następuje :

m. Wartembork	4 900
Ramsowo	8 359
Lamkowo	13 548
Dywity	14 800
Szabark [Stary]	13 000
Szabruk	9 132
Gryżliny	10 100
Butryny	8 606
Klebark[Wielki]	10 774
Purda [Wielka]	8 431
[Ogółem]	101 650 ha] ⁷⁸

⁷⁶ Purda Wielka.

⁷⁷ Szabruk.

⁰⁻⁰ W tekście: „gmin w powiecie”.

⁷⁸ Ogólna powierzchnia powiatu olsztyńskiego, jak i obszary poszczególnych jednostek samorządowych różnią się w zachowanych zestawieniach źródłowych z tego okresu. Dla przykładu, według sprawozdania W. Medyńskiego, złożonego 17 IV 1946 r. – a więc zaledwie siedem miesięcy później – na zjeździe starostów powiatowych i inspektorów samorządowych województwa olsztyńskiego, powiat olsztyński posiadał ogólną powierzchnię 108 279 ha. Por. APO, UP, sygn.390/164, s.70-71.

Źródło: Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2006, nr 3(253), s.387-425.